

Analys av bedrägerier, social manipulation (övriga fall)

Ärenden som inkommit till polisområde Östergötland år 2024
från 1 januari till sista veckan i april

Utkast, ver 2.0

Stefan Holgersson

BF-samordnare

Polisområde Östergötland

Innehållsförteckning

1. Analys av bedrägeri, social manipulation	4
1.1 Felkodning och försöksbrott	4
1.2 Den ekonomiska omfattningen av bedrägeri genom social manipulation.....	4
1.3 Utredningsarbetet med bedrägeribrott genom social manipulation.....	5
1.4 Gärningsmän och modus.....	6
1.5 Ålder, kön och riskmedvetenhet hos målsäganden	7
2. Åtgärder	9
2.1 Bevaka inkomna anmälningar om social manipulation	9
2.2 Proaktivt och brottsförebyggande arbete i utredningsverksamheten.....	9
2.3 En påverkan att externa aktörer försvårar bedrägerier	9
2.4 Verka för att Brå ökar kvaliteten på brottskodningen	10

1. Analys av bedrägeri, social manipulation

1.1 Felkodning och försöksbrott

Brottsförebyggande rådet beskriver brottstypen bedrägeri genom missbruk av förtroende-ställning av annan typ än romans- befogenhets- och investeringsbedrägerier såsom:

”Exempelvis barnbarnsbedrägeri eller arvsbedrägeri, där gärningspersonen kontaktar äldre personer och utger sig för att vara ett barnbarn, eller lurar personer att tro att en avlägsen släkting dött och att ett arv väntar, och därigenom förmår personen till handling som ger ekonomisk vinning till gärningspersonen.”¹

Av 100 slumpmässigt utvalda ärenden som brottskodats som social manipulation (av annan typ än romans-, befogenhets- och investeringsbedrägerier var det **hälften av ärendena (50%) som skulle ha kodats på annat sätt**. Det hade varit mer rättvisande att koda dessa ärenden som befogenhetsbedrägerier (39 st), investeringsbedrägerier (5 st), kortbedrägeri (2 st), romansbedrägeri (1 st), identitetsbedrägeri (1 st), annonsbedrägeri (1 st) och faktura-bedrägeri (1 st). Dessutom är det i 13 procent av ärendena där det inte är uppenbart att det rör sig om en felkodning, men att det går att ifrågasätta om det är var rätt att koda brottet som social manipulation (annat fall än romans-, befogenhets- eller investeringsbedrägerier). Att dessa tveksamheter uppstår är kopplat till att det finns en överlappning i definitionerna av flera av brottskoderna för bedrägeribrott i kombination med att försöksbrott och fullbordade brott inte särskiljs i brottskodningen.

Det var 37 procent av de anmälda brotten som inte handlade om fullbordade brott, där knappt hälften av dessa (15 st) av dessa var ärenden som borde ha kodats på ett annat sätt (se ovan). I ett ärende hade bank stoppat misstänkt överföring.

Sammanfattningsvis var det 65 procent av de anmälningar som inkom till Polisområde Östergötland i början av 2024 som i brottsstatistiken kommer redovisas som bedrägeri genom social manipulation (annan typ än romans-, befogenhets- och investeringsbedrägerier) som handlade om ett fullbordat sådant brott. Antal anmälda brott med denna brottskod i Sverige år 2023 var 47 526². Om man antar att ungefär en tredjedel av dem (35%) handlade om någon annan brottstyp eller ett försök till ett sådant brott (se ovan) var antalet anmälda fullbordade bedrägerier genom social manipulation år 2023 16 634 stycken.

1.2 Den ekonomiska omfattningen av bedrägeri genom social manipulation

Intervallat på belopp i ärendena om bedrägerier genom social manipulation (av annan typ än romans- befogenhets- och investeringsbedrägerier) i polisområde Östergötland låg mellan 8000 kronor och 100 000. Medelvärdet på denna typ av brott som inkom till Polisområde Östergötland i början av år 2024 hamnar på 21 659 kronor och medianvärdet på 15 000 kronor.

I Polismyndighetens rapport om brottsvinsten vid bedrägeribrott redovisas inte kategorin bedrägerier som genomförts genom social manipulation (på annat sätt än romans-,

¹ https://bra.se/download/18.3433db6019301deaa6b7f14/1731424565634/2024_Klassificering-av-brott_v_12_1.pdf sidan 77.

² <https://bra.se/amnen/bedrageri> [2025-02-02]

befogenhets- och investeringsbedrägerier). Om det genomsnittliga värdet låg på 21 659 kronor var det ekonomiska brottsutbytet på de anmälda brotten för social manipulation (på annat sätt än romans-, befogenhets- och investeringsbedrägerier) under 2023 på drygt 360 miljoner kronor. Denna summa är sannolikt betydligt högre eftersom det går att anta att mörkertalet för denna typ av brott är högt.

1.3 Utredningsarbetet med bedrägeribrott genom social manipulation

I diagrammet nedan framgår att av de bedrägerier som genomförts genom social manipulation (på annat sätt än romans-, befogenhets- och investeringsbedrägerier) som anmäls för 8-12 månader sedan och som hanterades av Polisområde Östergötland fanns inga öppna ärenden. Drygt 15 procent (6 fall) av ärendena hade redovisats till åklagare och i samtliga fall handlade det om penningtvättbrott som har en annan brottskod. Resten av ärendena (32 st) hade lagts ned.

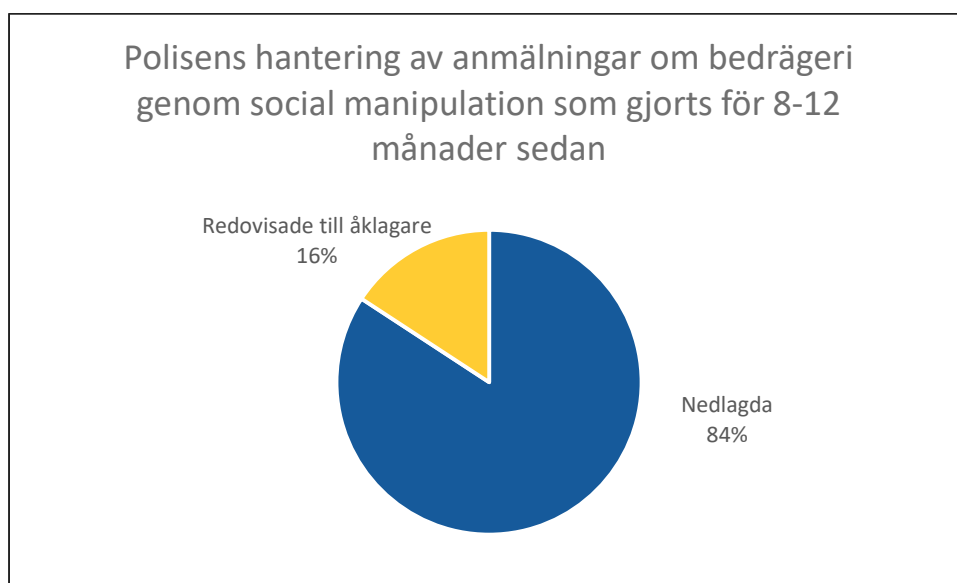

Diagram 1. Polisområde Östergötlands hantering av anmälningar om bedrägerier genom social manipulation (på annat sätt än romans-, befogenhets- och investeringsbedrägerier) som gjorts för 8-12 månader sedan (n=38)

Upplägget på denna typ av bedrägerier gör att de i normalfallet är svårutredda, där enskilda utredare har små möjligheter att lösa brotten utan att få internationell hjälp och även om sådan hjälp erhålls kan utsikterna vara små att kunna lagföra gärningsmännen bakom bedrägerierna. Angivna avskrivningsgrunder i de studerade ärendena varierar även om underlagen för nedläggningen är liknande. I tre fjärdedel av ärendena (24 st) anges att *"Uppehållbart att brott ej kan utredas"*. I andra ärenden med liknande förutsättningar används motiveringarna: *"Brott begångna utomlands. Förutsättningar för rättshjälp finns inte"* (2 st), *"Inte anledning att anta att brott som hör under allmänt åtal har förövats"* (1 st) och *"Går inte att bevisa att misstänkt har uppsåt"* (1 st). De två sistnämnda nedläggningsgrunderna kan betecknas som felaktiga. Utan att exempelvis ha förhört person dras slutsatsen om att misstänkt inte har uppsåt, vilket inte framgår av annan information i ärendet och personen är dessutom misstänkt för penningtvätt i ett annat ärende. Vidare går det att ifrågasätta två nedläggningsbeslut där hänvisning sker till att misstänkt kommer åtalas för andra brott som handlar om enstaka penningtvättbrott. I två fall anges nedläggningen bero på att det inte går att få kontakt med målsäganden.

I huvuddelen av fallen läggs ärendena ner utan det vidtas några utredningsåtgärder. Med tanke på prognosen att nå framgång i ärendena är dessa nedläggningsbeslut rationella.

Med tanke på vad som framgår i analysen finns det en potential att utarbeta en rutin där målsäganden i samband med anmälningsupptagning lämnar svar på frågor (digitalt när anmälan görs elektroniskt) som gör att viss information fångas upp som många gånger i dagsläget inte framgår i ärendena. Informationen kan användas för att förebygga brott.

1.4 Gärningsmän och modus

Avsaknad av utredningsåtgärder och information begränsade möjligheten att inom ramen för denna rapport att analysera gärningsmännen som ägnar sig åt denna typ av brott utan det är enbart penningtvättare som det finns uppgifter på. Det är dock inte otroligt att vissa av dem är gärningsmän, men att det inte går att bevisa.

I nedanstående diagram redovisas hur de analyserade bedrägerierna som skett genom social manipulation initierades.

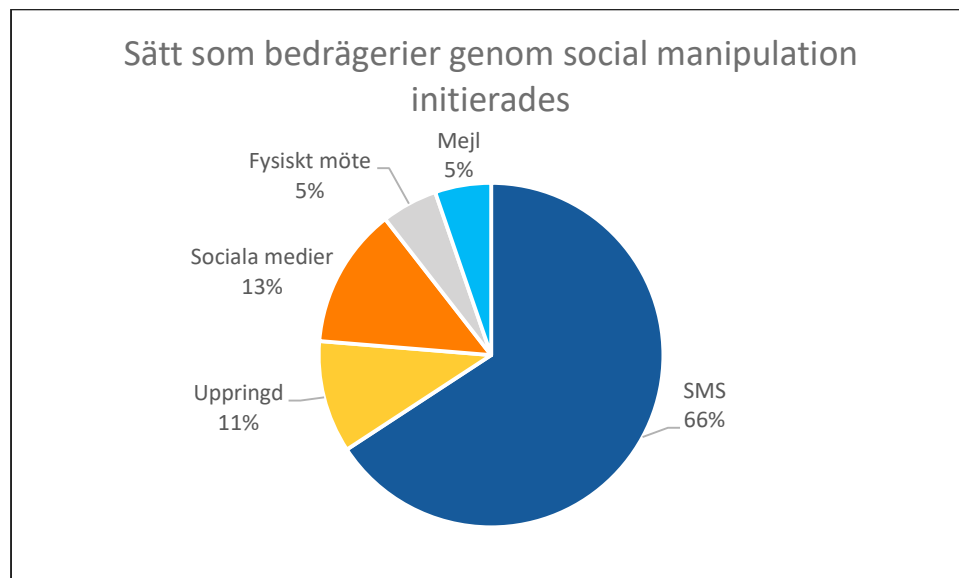

Diagram 2. Hur de bedrägeribrott genom social manipulation (på annat sätt än romans-, befogenhets- och investeringsbedrägerier) i Polisområde Östergötland initierades (n=38)

I 66 procent av fallen handlade det om att gärningsman skickat ett SMS och påstått sig vara målsägandens son eller dotter. I 37 procent av dessa ärenden lyckades gärningsman lura målsäganden (9 fall) som mest handlade det om 25 000 kronor. Skälen till att gärningsman inte lyckades i övriga fall berodde på att den som fick sms inte hade några barn eller fattade misstanke om att det var något konstigt och ringde till fru eller man eller gick över till barn för att de bodde så nära varandra. I sms:n efterfrågades vanligen inte pengar direkt utan brottet inleddes med viss dialog via sms. I ett fall påstods att en son hade skadat benet och behövde pengar och att målsäganden blev lurad berodde på att sonen tidigare haft problem med ben, vilket snarare var en lyckoträff från gärningsmannens sida än att personen kände till detta (eftersom liknande påståenden förekommit i andra ärenden). Konversationerna är allmänt hållna och kunde genomföras utan att gärningsman hade kunskap om son eller dotter.

Brotten som initierats genom kontakt via sociala medier handlar i huvudsak om att någon hackat väns konto och ger sken av att det är vännen som konverserar med dem och då behöver pengar eller kontouppgifter av någon anledning. Det går att tänka sig att problematiken kan förvärras av de möjligheter som AI öppnar genom att sådan teknik kan användas för att lura någon att de pratar med en viss person trots att så inte är fallet. För att förebygga denna typ av bedrägeri från närstående är en lösning att ha kodord som går att använda för att kontrollera vem man talar med, men denna typ av säkerhetsåtgärd kan i praktiken var omöjlig att genomföra med personer som man på olika sätt kan vara beredd att hjälpa såsom grannar, arbetskamrater, barndomsvänner, personer i samma jaktlag, idrottskamrater m.m. Vissa av dem kanske inte ingår i nuvarande umgängeskrets, men som man tidigare haft en nära relation med. Att införa olika former av säkerhetsrutiner för att undvika att bli lurad när någon är i behov av hjälp (vilket händer) är mycket svårt, men när det gäller de närmsta anhöriga är det att rekommendera.

Av nedanstående diagram framgår att i över hälften av ärendena användes Swish för att föra över pengar mellan målsägande och misstänkt och även om antal ärenden är få så bör andelen ärenden där Swish används vara många eftersom sms ingår i det modus som är mest vanligt förekommande då även försöksbrott inräknats.

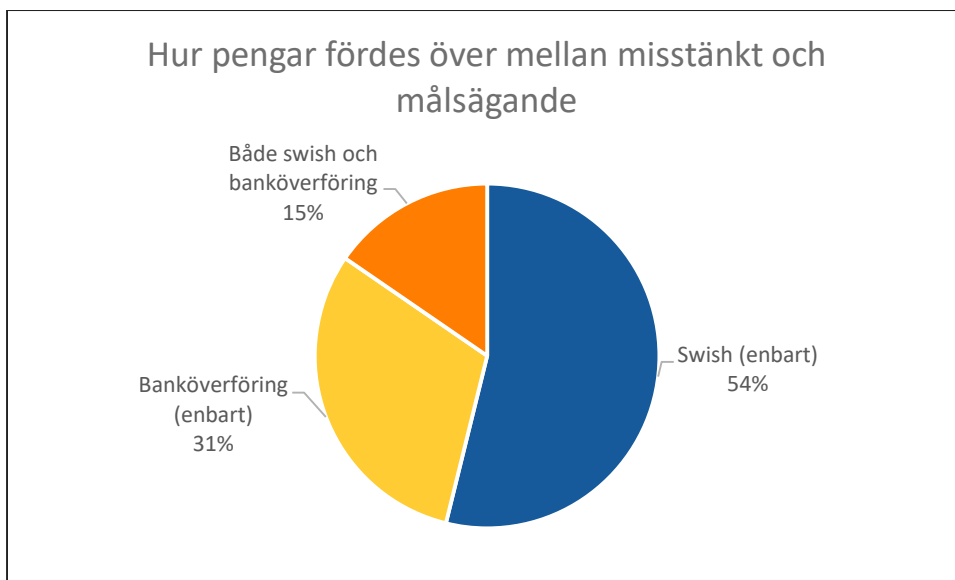

Diagram 2. Hur pengar fördes över mellan målsägande och misstänkt (n=13)

Vid analysen framgick att huvuddelen av de som tog emot pengar genom Swish förekommer upprepade gånger som penningtvättare. Eftersom SMS-konversationerna skett via det telefonnummer som swish sedan skickades till är det sannolikt att de också är de som är bedragarna, men att det i efterhand inte gått att styrka att så varit fallet. Däremot går det att fastställa att det är de som tagit emot pengarna. Precis som vid annonsbedrägerier där Swish är vanligt förekommande skulle de sms bedrägerier som sker via social manipulation försvåras om vissa personer som upprepade gånger förekommer i denna typ av bedrägeriärenden fråntogs möjligheterna att ta emot Swishbetalningar.

1.5 Ålder, kön och riskmedvetenhet hos målsäganden

De som blev utsatta för bedrägeri med hjälp av social manipulation (på annat sätt än genom romans-, befogenhets- och investeringsbedrägerier) var mellan 65 och 85 år.

Genomsnittsåldern var 76 år. 77 procent av de som anmälde att de blivit utsatta för denna typ av brott var kvinnor.

Precis som för många andra typer av bedrägerier bör den begränsade effekten av att lägga ned tid på informationsspridning för att öka målsägandens riksmedvetenhet vägas mot att använda polisens resurser på annat sätt som har större möjligheter att få en effekt. Flera exempel har framkommit vid samtal med polispersonal att personer som fått information om hur man ska förebygga bedrägeri genom social manipulation ändå har blivit lurade. Det kan lätt uppfattas som obegåvat – både av de som drabbats (som kan känna skam) och av andra, men brotten genomförs på ett utstuderat och genomtänkt sätt och det går att finna psykologiska förklaring till att målsäganden har agerat som de gjort.

För att angripa problematiken med bedrägerier genom social manipulation finns ett behov av att polisen anammar ett annat mindset där fokus inte enbart ska vara på huruvida ärenden går att driva vidare så att någon kan bli lagförd för brottet. En ändrad inriktning där det brottsförebyggande arbetet tillmäts större betydelse kan generera i fler anmälningar och riskerar därigenom att möta motstånd och avfärdas av chefer inom polisen med argumentet att vi har tillräckligt med anmälningar att hantera och inte behöver eftersöka fler anmälningar. En sådan inställning kan kopplas till det stora fokus som finns på att minska antal ärenden i balans och att brottsförebyggande aktiviteter inte mäts och därmed inte värdesätts i tillräckligt hög grad i verksamheten.

Polisen kan vidta åtgärder som förebygger bedrägerier genom social manipulation, men i flera sammanhang har det framförts att framförallt bankerna måste ta ett större ansvar³. Banker och även BankId har genomfört åtgärder för att försvåra bedrägerier, men det krävs mer. En åtgärd som BankId vidtagit är att försvåra att bedrägerierna sker på distans genom att det krävs att skanna in en QR-kod. I ett av de fullbordade ärendena som analyserats så skickades dock en QR kod av gärningsman till målsäganden som använde denna och därmed kunde gärningsman komma in på kontot från en annan plats än där målsäganden befann sig.

³ <https://www.svt.se/nyheter/granskning/ug/konsumentombudsmannen-bankerna-maste-ta-ansvar>

2. Åtgärder

2.1 Bevaka inkomna anmälningar om social manipulation

Ha en kontinuerlig bevakning av inkomna anmälningar om bedrägeri genom social manipulation där information omgående används för att försvåra transaktioner (se nästföljande punkt) och för proaktiva och brottsförebyggande aktiviteter (se punkt 2.3).

2.2 Proaktivt och brottsförebyggande arbete i utredningsverksamheten

För att angripa bedrägerier som sker genom social manipulation finns ett behov av att i utredningsverksamheten frånga en inriktning där man inväntar att anmälningar inkommer och därefter vidtar utredningsåtgärder. Med hjälp av utredningsåtgärder går det att bakspåra andra målsäganden och när det gäller färskta försöksbrott går det att tänka sig att verka för att konversationen med gärningsman fortsätter för att försöka styrka vem det är som använder en viss telefon. Denna typ av aktiviteter finns ett behov av att på nationell nivå koordinera arbetet så att det kan bedrivas på ett effektivt sätt.

2.3 En påverkan att externa aktörer försvårar bedrägerier

Arbeta för att det snabbt ska gå att ta bort möjligheten att använda Swish för att föra över pengar till vissa telefonnummer som förekommer i misstänkta bedrägeriärenden avseende social manipulation. Detta skulle kunna ske utan att begränsa möjligheten att betala med Swish från dessa telefonnummer, vilket gör intrånget mindre allvarligt. En sådan åtgärd skulle kunna kombineras med information om att det finns en risk att i förlängningen bli av med BankId.

För polisen på nationell nivå är det viktigt att medverka till att bland annat telefonoperatörer och banker försvårar bedrägerier genom social manipulation genom olika former av åtgärder. I detta arbete går det exempelvis att hänvisa vad våra nordiska grannar gjort. I Finland har teleoperatörerna via filter gjort det svårare för telefonbedragare och på Island har banker infört olika spärrar, exempelvis stoppat Google Pay-installationer på mobiler i utlandet för att försvåra för bedragarna⁴. Telefonoperatörer och banker i Sverige har också vidtagit ett flertal åtgärder så att bedrägerier ska försvåras.

Det finns ett behov av att se till att telefonbolag, banker och andra aktörer vidtar ytterligare åtgärder för att försvåra denna typ av bedrägerier. Polisområde Östergötland kan peppa befattningshavare på nationellt bedrägericentrum att fortsätta arbetet med att medverka till att externa aktörer försvårar denna typ av bedrägerier. Polisområde Östergötland kan även bidra med information till dessa aktörer för att öka möjligheterna för dem att förebygga brott. Vid samtal har det framkommit att nationellt bedrägericentrum (NBC) är måna om att ha goda relationer med sina samverkanspartner, vilket är naturligt. Polisområde Östergötland har inte samma behov av att ha goda relationer med externa samverkanspartner på nationell nivå och kan därför göra uttalanden som är mer kritiska, vilket kan vara viktig för att kunna skapa en press som kan motivera vissa externa aktörer att vidta vissa åtgärder som kostar pengar.

⁴ Se https://polisen.se/siteassets/dokument/ovriga_rapporter/nordic-threat-assessment-on-online-fraud-2024-web.pdf/download/?v=46fb9ca8b5e21460a8a232a324b64254

2.4 Verka för att Brå ökar kvaliteten på brottskodningen

Polisområde Östergötland bör när tillfälle ges och i olika sammanhang göra yttranden som kan påverka Brå att försöksbrott och fullbordade bedrägeribrott får olika brottskoder. Det är särskilt tydligt vad gäller brottstypen social manipulation (på annat sätt än genom romans-, befogenhets- och investeringsbedrägerier) där analysen visar att ungefär tre fjärdedelar av brotten antingen var felkodade, att den brottskod som använts var tveksam eller rörde sig om försöksbrott. Att så är fallet blir också klart med tanke på att denna brottskategori varken tas upp i Polismyndighetens rapport om brottsvinster vid bedrägeribrottslighet⁵ eller i den rapport som tagits fram i samarbete mellan polisen i de nordiska länderna⁶.

Vidare när Brå själva gör en uppställning av tillvägagångssätt vid bedrägerier mot privatpersoner används inte samma kategorisering som i deras rapport om klassificering av brott. Istället anges brottstypen *"Social manipulation via sms, e-post eller sociala medier"*, vilket överlappar andra brottstyper. Sammanfattningsvis utgör brottstypen social manipulation (på annat sätt än genom romans-, befogenhets- eller investeringsbedrägerier) ett tydligt exempel på behovet av att göra om klassificeringen av bedrägeribrott.

En invändning mot att genomföra förändringar av klassificeringarna kan vara att det då inte går att följa upp brottsutvecklingen över tid. Med tanke på den omfattande felkodning och den stora andelen försöksbrott som anmäls har ett sådant argument liten bäring på ett verkligt förhållande. Om klassificeringen görs om går det dessutom att vidta åtgärder för att möjliggöra en jämförelse bakåt i tiden genom att med hjälp av AI och fritexten i anmälningar få stöd att klassificera anmälningar bakåt i tiden med de nya brottskoderna.

⁵ https://polisen.se/siteassets/dokument/ovriga_rapporter/brottsvinsterna-for-bedrageribrottsligheten-2023.pdf

⁶ https://polisen.se/siteassets/dokument/ovriga_rapporter/nordic-threat-assessment-on-online-fraud-2024-web.pdf/download/?v=46fb9ca8b5e21460a8a232a324b64254